

“SANGUE E AUGA”: A VOZ DA MULLER, A FURIA DOS ESCUALOS

“BLOOD AND WATER”: THE WOMAN’S VOICE, FURY OF SHARKS

Marilar Aleixandre

INTRODUCCIÓN

No poema, cando é de verdade poema, di Xela Arias en “Paixón de militancia e escuros desertores” (1989), hai sangue, hai auga:

Outros fannos sentir cando os lemos que aquilo é o poema,
que alí hai sangue e auga,
e impresiónannos.

O sangue menstrual, a auga de fregar, as experiencias das mulleres. O sangue e a auga, a animalidade como lugar de resistencia. Resistencia feminista, emancipación, resistencia cómplice cunha natureza ameazada, resistencia desde Galicia, desde o galego, pois na lingua en risco sangra unha ferida.

Debandando o fío do poema no que hai sangue e auga. Conéctannos coas liñaxes familiar, feminista e poética, coa raíz en Rosalía de Castro. Son parte do noso ser animal —en palabras de Pilar Pallarés— resistindo, desafiando os modelos de muller dócil, de animal submiso. A ferida sangra na lingua, porén hai ledicia na rebeldía.

O SANGUE QUE VÉN DAS AVOAS, A LIÑAXE DE ROSALÍA

No noso sangue flúen nais, avoas, irmás, sexa no sangue familiar, no sangue compartido cos animais non humanos ou no sangue da poesía. Rosalía mollou *no propio sangue a dura pruma*; esa é a estirpe da que vimos. Xela, en diálogo con Rosalía:

Inmaculábante. Eras necesaria.
Inmacúlante. Es o principio da camiñada.
Mira como así rabenan,
rematan esgotado o teu dereito a rebentar.
Nada novo, inmaculada Rosalía.
Tal sempre mulleres, confinadas na construción
doutros,
comprendes:
revólveseche a arma contra ti.

Nos poemas o *dereito a rebentar*, a crebar as marxes, a non quereremos ser inmaculadas nin melancólicas. Na identificación de Xela Arias —e doutras poetas galegas— cos animais hai o sentimento compartido, que apunta Rosi Braidotti (2016) na súa proposta de feminismo posthumano, de perda, ameaza, dor. Mais propoño outros trazos nesa identificación: en primeiro lugar o recoñecérmonos como parte dun empeño colectivo, dunha liñaxe, do noso sangue; en segundo, a rebeldía fronte ás expectativas sociais para as mulleres e para os animais non humanos; en terceiro, a ledicia, unha celebración da liberdade, libres para voar, nadar, para facer o amor, para o desenfreo.

A auga nos poemas de Xela Arias é a auga de fregar, as experiencias das mulleres. Nun mundo ideal, acadada a igualdade, talvez mulleres e homes escribiríamos igual. Neste mundo desigual na escrita das mulleres mestúranse a tinta, o sangue menstrual, a auga de fregar, experiencias atravesadas por sermos mulleres, menstruación, embarazo, abortar, parir, aleitar; partes da vida “non literarias”, inexistentes na literatura canónica (masculina), e das que, segundo o canon, as mulleres tampouco deberían escribir; porén di Xela: *Eu só podoo escribir desde muller, desde miope e desde galega*:

E
se as leitugas e mailas pescadas poboasen os poemas,
se o fío de costura e mailos malditos calcetíns
se enganchasen ós versos...
Mais pétame e teño tratos coa fregona
[...]
E aínda é probable que as raíces dos meus xenes relacionen
antes burato con sete que sete con semana.

Isto malia descoñecer as poetas novas, creo, que un sete ocorre por desgaste dunha tea rachada en forma dese número, no que resoan mitos de resurrección. Talvez non haxa setes nos tecidos sintéticos. Así, fíos de costura ganduxan os setes enganchándose nos versos. Calcetíns, setes e bragas, no poema a María Xosé Queizán, que celebran as que crebaron as marxes, tirando do fondo do esquecemento *a narración negada*.

Reconducir da historia a narración negada.
Sacudi-lo patrón da cabeza
e botar fóra a nosa andada.
Ensaia-la vida en bragas, María Xosé.
As bragas de todas nós nesta xornada.

Cadran neste ano as Letras de Xela co centenario de Emilia Pardo Bazán e, acabando de escribir este texto, tomáronme por sorpresa as palabras “sangue e auga” nun estremecedor relato de 1907, “A corpana”, muller da que os homes mercaban, non o dereito ao sexo, senón a mallar nela. No intre de entregar a súa filla a outros, a narradora ve as bágoas nos seus ollos e sente que “Era sangue e auga, era dor líquida”. Nos poemas de verdade hai sangue e auga, nos poemas como nos textos de mulleres que escriben sobre as penas das mulleres. E un terceiro líquido, o leite, flúe desde Rosalía e Emilia a Xela nese arrollo popular que recupera Rosalía en *Cantares gallegos: Ora meu meniño, ora / Quen vos ha de dar a teta?* debullado no poema da Virxe que vén aleitar o neno, substituíndo a nai que vai no muíño. Emilia, que aleitou os seus fillos, fala do pracer físico de dar a teta, tanto na correspondencia, como nos poemas a Jaime e nos relatos, así no esgazador “La advertencia” onde a éxtase da nai aleitando o neno é interrompida pola orde de que ten que abandonalo para facer de ama de cría. En *Darío a diario* o leite flúe da poeta, da *gran teta ofrecida polo carreiro das estrelas*:

Non sangue do meu sangue.
Non carne da miña carne.
Son a gran teta ofrecida,
[...]
[quen] coide procurar para ti
o máis exacto carreiro das estrelas.

O NOSO SER ANIMAL COMO LUGAR DE RESISTENCIA FEMINISTA

Xela renega da melancolía. Exerce o dereito a rebentar, á protesta, á carraxe, porque *un bo poema é un pasquín nas consciencias, un libelo, funciona como un panfleto*, e continúa: *un bo poema sempre será un bo combinado de ideoloxía e ritmo*. Exerce o dereito á *revolta*, no poema dese título, celebrando o 25 de abril:

—Pois di podes pararme, encomendarme
á vella relixión de nós parados,
brazos quedos e a morte nos meus labios.
Di podo. Quizás non olla-lo feito.
Ándanme sempre as mans facendo praias
imposibles: pode ser de non medrar
e caer no intento os dedos partidos...
(Non, io tigre revóltase aló dentro...!)

Invocando praias imposibles baixo o empedrado, aínda que o prezo sexan os dedos partidos, convocando á revolta a tigre que levamos dentro. *Rompe-los dedos* que volverá, envurullando a capa, en *Tigres coma cabalos*. O dereito á furia, a rebeldía axaldándose ao ritmo dos hendecasilabos:

Vai furia nos cabalos dos cometas
Vencer
É un trago que agoiramos amantes nas imaxes
Espreitante e visto
As ondas do mar que veñen
Fío e gargallada informe
[...]
Vencer
Vence-la palabra
O feito
Muda-lo senso ritual das estrelas
Vagando vieiros e
Lendas e
Follas verdes nos carballos pais e
Mares e terras e
Aires e
Desfiañarse na area

As mulleres, os animais, desafían os modelos de muller dócil, de animal submiso, atrévense a *muda-lo senso ritual das estrelas*, negando que nas estrelas veña inscrito un destino inapelable, afirmando: o destino escribímolos nosoutras. As mulleres, nos poemas de Xela son escualas, tigras, a *loba doente ou ferida* de Rosalía que dun salto, con rabia, pillas a fouciña; son cabalos enfurecidos que mudan o rumbo dos cometas.

Os animais cabalgan ou nadan na poesía de Xela; desde *Denuncia do equilibrio*; *as augas zoan coma corsarios*:

se escandalizo o interior derroto peixes lubinas
caranguexos

é que teño o corazón de auga derretida desbordando
vasos e piscinas
e veñen as augas zoando coma corsarios
dos mares da palabra

A natureza, os animais, falan a través da voz da poeta, unha identificación sobranceira na poesía de mulleres, en Galicia como en Irlanda, país co que tantos vencellos simbólicos e afectivos temos (Palacios e Aleixandre 2021). Na poesía de mulleres mais non só; Pilar Pallarés toma o título do seu libro *Leopardo son* dun verso de Ricardo Carvalho Calero: *Un leopardo son que lese a Biblia*.

A poesía de Xela Arias, como a de Pilar Pallarés, subverte os discursos cos que o patriarcado constrúe as mulleres como “as outras” fóra da norma, fóra do suxeito universal masculino. Unha poesía en desafío dos mecanismos que lexitan a dominación de mulleres e animais. Nela configúranse voces alternativas que articulan a través da animalidade unha poderosa metáfora da emancipación, e asemade o recoñecemento dunha vulnerabilidade compartida (Palacios 2018). Somos vulnerables, morrremos como morren os paxaros, mais un encanóuselle na gorxa á poeta, anuncia a través dela do modo en que vaticinaban os deuses a través dos oráculos, obrigando ás vedoreiras a vomitar agoiros doutros que atravesan a gorxa deixando un rasquizo, un sabor amargo:

Revirácheste,
E bótache-los paxaros contra os mobles.
Morreron todos
Pero un
encanóuseche na gorxa e dixo

—Es humana. Quedarei eu para que saibas
que os desexos son os xestos dos teus restos:
o erro,
esa falla.

A FERIDA QUE SANGRA NUNHA LINGUA EN RISCO

O paxaro encanado na gorxa que só fala galego: *Eu só podo escribir desde muller, desde miope e desde galega*. No principio a lingua, expresa o compromiso irrenunciabile con Galicia, coa nación e coa lingua, cultivado por Amparo Castaño e Valentín Arias. A lingua é fouciña na resistencia, agulla de redeira ao bordar poemas. Tecer coa lingua, segar coa lingua, escribir da lingua coa lingua, definido en “Paixón de militancia e escuros desertores” como un acto revolucionario: *Escribir pode ser de por si un acto revolucionario, pero escribir en galego —cultura minorizada e devaluada— si é unha revolución sempre*. Escribe con esa lingua que sangra, con esa *lingua de auga*:

así como escolla o raso rico un chisco
o meu ventre,
a miña lingua de auga ben sabe trastocar de muro
en descanso das cerdeiras,
así como beba das botellas os alcoholes máis humanos.

No compromiso de Xela Arias con Galicia e co galego sangra unha ferida. Galicia ten sen resolver a aceptación completa da súa propia fala, a entrega sen restricións como se entregan as amantes. Que o país está en risco de ficar sen lingua, de esquecer a súa fala:

Xa non teño fala.
Despois de recorta-los verbos quedei sen lingua
á que atender.
A nosa inmensidade remata un centímetro á redonda.
Non fales comigo,
deixei á posta o código
nas escaleiras da entrada ás casas.
[...]
Agora teño o idioma inclinado nas entrañas.

A resposta á ferida é non fuxir do compromiso, e Xela distánciase de quen *escriben milimetrados poemas sobre unha viaxe a Creta*, de quen *xogan a mergullárense nos dicionarios e adícanse á artesanía do trezado de expresións tradicionalistas e cultas para fuxir do compromiso*. A resposta á ferida é convocar Galicia á acción a través do sangue e da auga, do sangue e do cuspe, así cando as augas son lixadas de negro:

¿Que agardas, fogar do soño e dos rumorosos?
¿Que cuspe máis limpa queres ver
mentres as maquinarias do acougo che anotan as lindezas
dos conformes?

Nos poemas, nas poéticas, conviven a mágoa por un idioma que *viviu oprimido e condicionado por outro*, coa ledicia de quen escribe nunha lingua que *viviu salvaxe durante tantos anos, brincando matos, montes e pradairas*. Lingua ventureira, lingua brava para a que Xela ten o propósito de a converter en lingua de cultura. Fala que serve para ensinar ciencias naturais —daquela andabamos, eu como autora, ela na editorial a preparar *Setestrela*, ciencias en galego— ou de matemáticas —*Vacaloura*, o primeiro libro de Xerais en 1979—, malia haber agora un decreto que nega as matemáticas en galego. Idioma que serve para, a través del, falaren Joyce, Cervantes, Angela Carter, Bram Stoker, Jean Rhys, como paxaros encanados na gorxa de Xela. Pois, como afirma nunha entrevista sobre a tradución, *(todo) idioma é capaz de xerar literatura ou de acoller literatura traducida doutro idioma*. Creo que traduzo o seu pensamento cando digo que o galego estará plenamente asentado cando consigamos que se lea en galego a literatura escrita en inglés ou francés. Xela sabe que nin traducir é unha forma menor da escrita nin a tradutora é traidora, senón actriz da palabra.

A LEDICIA, TERMAR DA ESTRELA COS DEDOS

Ao mudar o senso das estrelas, unha enguedellóuselle a Xela nos dedos. É vermella, sabémolo, aínda sendo a foto en branco e negro. Coas estrelas nos dedos, irmá a poeta de cabalos e tigres, a animalidade sabe a celebración da vida, da ledicia, da liberdade.

Chego
de espléndidos rexistros aconsellada
bate
en min a furia dos escualos.

Co aceno desencaixado asisto nas sombras:
vence
o permiso da voluptuosidade

Hai ledicia na rebeldía, hai ledicia en ser tigre, gata, centaura ou balea. Crear, di Xela, é inventar o mundo e mailas marxes do mundo. Crebar as marxes, inventar outras novas, abrazar a metralla.

Hai noites,
na batida dos escualos,
onde morren bechos apaixonados pois,
cegos, confonden ceos con escamas.

Caen,
feridos por miles de abrazos.

—Lúcidos e amantes, abrazámo-la metralla.

Pola palabra, anticipaba Xela, *que arrase os ritos da perfidia, que conteña o sal da morte*. Por posuír a palabra de lume:

Pola palabra que conteña o sal da morte,
que da man faga o meu arado claro,
e arco e coitelo e risa dos que ignoran
[...]
Por posuí-la palabra de lume que arda
en tódalas batallas

* **Agradecementos:** este traballo forma parte do proxecto “The Animal Trope” financiado polo Ministerio de Ciencia e Innovación, co apoio do Fondo Europeo de Desenvolvemento Regional, código PGC2018-093545-B-I00 MCIU/AEI/ERDF, EU. A autora agradece a Emma Pedreira as súas iluminadoras suxestións sobre a primeira versión.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Adams, Carol J. (1990/2010). *The sexual politics of meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory*. New York: Continuum.
- Aleixandre, Marilar (2021). Contrasinal: Rebeldía. *Luzes*, 91, 24-25.
- Arias, Xela (1989). Paixón de militancia e escuros desertores. *Filología Románica*, 6, 137-143.
- Braidotti, Rosi (2016). Catro teses verbo do feminismo posthumano. *Grial*, 211, 138-153. Tradución de Eva Almazán, do orixinal “Four theses on posthuman feminism”. En: Richard Grusin, ed. *Anthropocene feminism*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 21-48, 2017.
- Palacios, Manuela (2018). Inside the Whale: Configurations of An-other Female Subjectivity. *Women's Studies*, 47(2), 160-172. <https://doi.org/10.1080/00497878.2018.1425579>
- Palacios, Manuela, e Aleixandre, Marilar (2021). *Damnatio ad Bestias*: Performing animality and womanhood in contemporary Irish and Galician poetry. *Altre Modernità*, 26-11, 84-98. <https://doi.org/10.54103/2035-7680/16690>
- Pardo Bazán, Emilia (1907). La Corpana. *El Imparcial*, 16/IX/1907, 3. Reproducido en: *Cuentos de la tierra*. Madrid: Atlántida, 1922.